

MERKANTİLİZMİN ORTAYA ÇIKIŞI

EMERGING OF MERCANTALISM

Yrd.Doç.Dr. Cahit AYDEMİR
D.Ü. Diyarbakır Meslek Yüksekokulu
caydemir@dicle.edu.tr

Dr.Hüseyin Haşimi GÜNEŞ
D.Ü.Mardin Meslek Yüksekokulu
hgunes@dicle.edu.tr

ÖZET

Çağdaş iktisadi sistemlerden biri olan Kapitalizm, Merkantilizm ve Fizyokratik düşüncelerin etkileriyle kurumlaşmaya başlamış ve klasik iktisadi düşünceyle şekillenmiş bir sistemdir. Bu sistemin en belirgin özelliği, önceden geliştirilen teorilere dayalı olarak kurumlaşmış olmayışı; zamanla olayların ve değişmelerin etkilendiği teorik yaklaşımlarla şekillendirilerek geliştirilmesidir. Kapitalist sistem, 16. yüzyıldan beri Batı Avrupa da meydana gelen iktisadi ve siyasi gelişmelere göre değişerek bugünkü görünümünü almıştır.

Anahtar Kelimeler: İktisadi akımlar,ticaret,ithalat,ihracat,Avrupa

ABSTRACT

Capitalism, one of the modern economic systems, had started to become institutionalized with the effects of Mercantilism and Physiocratic thoughts and sharpened with classical thought. The most significant property of this system is that, it had not been institutionalized based on prior theories; but developed by theoretical approaches that were affected by incidents and changes. Capitalist system has developed by changing based on economic and politic developments in Western Europe since 16th century.

Keywords: Economic movements, trade, import, export, Europe

MERKANTİLİZM

1- MERKANTİLİZMİN ORTAYA ÇIKIŞI

Merkantilizmin esası devlet idaresine dayanır ve ekonomi politikası hem ekonominin ve hem de devletin birlikte büyümesini ve güçlenmesini sağlayacak temel bir araç olarak görülmüştür. Merkantilizm, 1450-1750 yılları arasında yani Ortaçağ ve Fizyokrasi arasındaki dönemde gelişen iktisadi düşüncelerin bütünüdür. Bu dönemde güçlü olmanın kriterlerinden bir tanesi de hazinenin büyümesi idi ve bunun için de dış ticaret dengesinin pozitif olması, yani ithalattan çok ihracat yapılması gerektiği için hükümdar ile tacirler arasında bir çıkar birliği olmuştur¹.

---

¹ SAVAŞ, V. F. **İktisadın Tarihi**, Liberal Düşünce Topluluğu, Avcıol Matbaacılık, İstanbul,1997,s.138.

Çağdaş iktisadi sistemlerden biri olan Kapitalizm, Merkantilizm ve Fizyokratik düşüncelerin etkileriyle kurumlaşmaya başlamış ve klasik iktisadi düşünceyle şekillenmiş bir sistemdir. Bu sistemin en belirgin özelliği, önceden geliştirilen teorilere dayalı olarak kurumlaşmış olmayışı; zamanla olayların ve değişmelerin etkilendiği teorik yaklaşımlarla şekillendirilerek geliştirilmesidir. Kapitalist sistem, 16. yüzyıldan beri Batı Avrupa da meydana gelen iktisadi ve siyasi gelişmelere göre değişerek bugünkü görünümünü almıştır.

Ortaçağın sonuna doğru, Batı Avrupa ülkelerinde hayatın hemen her alanında değişmelerin olduğu görülmektedir. Bin yıllık bir dönemi kapsayan Ortaçağda bilgi birikimi, bu çağın son birkaç yüzyılında iktisadi, sosyal ve ilmi değişmelerin meydana gelmesine neden olmuştur. Kilisenin ve feodal düzenin katı kuralları, Batı Avrupa toplum hayatında meydana gelen değişmeleri durdurmaya güçleri yetmemiştir. Batı ortaçağında toplum hayatına statik bir görünüm kazandıran Kilise ve feodal yönetim kurallarının etkinliklerini kaybetmeleri, bilimsel gelişmelerin hızlanmasına neden olduğu gibi ideolojik değişimlere de yol açmıştır. Bu değişmeler, çağdaş kapitalizmin ilk aşaması sayılan ticari Kapitalizmin ve onun doktrini olan Merkantilizm doğmasına ortam hazırlamıştır.

Batı Avrupa'da XV. yüzyılın ikinci yarısından, XVIII. yüzyılın ortasına kadar devam eden ve Batının iktisat politikasının dayandığı temel ilkeler içeren Merkantilist düşüncenin oluşturduğu merkantilizm bir sistem olup olmadığı tartışmalıdır. Bazı düşünürler, merkantilist düşüncenin temel ilkeleri arasında bir sistemi oluşturmaya yetecek ölçüde düzgün ilişkilerin bulunmadığını ileri sürmektedirler. Daha çok ticaretle uğraşanların günlük sorunlarını çözmek için geliştirdikleri önlemlerdir. Bu nedenle de bu düşüncelerin oluşturduğu merkantilizm ayrı bir iktisadi sistem olarak değerlendirilemez. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de merkantilizmi bir sistem olarak kabul eden ve onu Kapitalizmin ilk aşaması sayan eğilimler daha çok taraftar bulmuştur².

2- MERKANTİLİST DÜŞÜNCEYİ ETKİLEYEN GELİŞMELER

Kapitalist sistemin ilk şekli olan Ticari kapitalizm, XV. Yüzyılın ortasından XVIII. yüzyılın ortasına kadar Batı Avrupa Ülkelerinde uygulanan bir iktisadi sistemdir, Bu sistemin doktriner temellerini Merkantilist düşünceler oluşturmuşlardır. Merkantilist düşünce, Batı Avrupa'nın değişik

---

²NEUMARK, F. **İktisadi Düşünce Tarihi**, Cilt: 1, Çev. Ahmet Ali ÖZEKEN, İstanbul, Üniversitesi Yayınlarından No: 201, İktisat Fakültesi No: 19, İstanbul, 1943, S. 66-67.

ülkelerinin sosyo-ekonomik yapılarına göre değişik özellikler göstermiştir. Aynı şekilde, bu düşüncelerin etkisinde kurumlaşan ticari kapitalizm, ülkeden ülkeye değişen niteliklere sahiptir. Ortak nitelikleri bulunan Ticari kapitalizmin temel ilkelerini ve bu ilkelerin ortaya çıkmasına ortam hazırlayan Merkantilist doktrin üzerinde durmadan önce, Merkantilist düşüncenin gelişmesine ortam hazırlayan değişmelerin ana hatlarıyla özetlenmesine çalışılacaktır.

2.1- Avrupa'da Siyasi Yapının Değişmesi

Ortaçağ boyunca, Batı Avrupa Yönetimi başta egemenliği sınırlı bir kral ve ülke yönetimini ellerinde bulunduran feodal beyleri ve kilise arasında paylaşılmıştı. kralın gücü oldukça sınırlı bulunmaktaydı. Kırsal yörelerden tek farkı, sahibi olan feodal beylerin, topraklarında çalışanlar üzerindeki otoriteleri sınırsızdı. Bu toprakları işleyen serflerin (kölelerin) bir yerden bir yere gitmeleri feodal beyin iznine bağlıydı. Öte yandan ortaçağ boyunca geniş topraklara ve taşınmaz mallara sahip olan kilisenin güçlenmiş otoritesi, Batı Avrupa toplum yönetimindeki yeri oldukça önemliydi.

Ortaçağda Avrupa'nın etkin yönetim şekli olan Feodalizmin yıkılmasına iki önemli gelişme neden olmuştur. Bunlardan biri haçlı savaşları, diğeri ise Norman istilalarıdır. Avrupa'nın siyasi ve iktisadi yapısını değiştiren bir iki gelişmenin özetle incelenmesi yararlı olacaktır.

2.1.1- Haçlı Seferleri

Hıristiyanlık inancının yayılmasına, önceleri Roma İmparatorluğu engel olmuş ve dinin izleyicileri şiddetli işkencelerle karşılaşmışlardı. M.S. IV. yüzyılda Büyük Kostantin'in imparatorluğu döneminde Hıristiyanlık resmen kabul edilmişti. Roma İmparatorluğunun önceleri ikiye bölünmesi ve daha sonra Batı Roma İmparatorluğunun yıkılmasından dolayı meydana gelen otorite boşluğunun doldurulmasında kilise aktif bir rol oynadı.

Ortaçağda toprakları genişleyen kilise ile Feodal yönetim arasında zaman zaman iktidar çatışması olmuştur. Kilise gücünü ortaya koymak ve halk üzerinde etkinliğini artırmak amacıyla Haçlı seferlerinin başlatılmasında ve yönetilmesinde öncülük yaptı.

M.S. VII. yüzyılın ilk yarısında Orta Doğu denilen bölgeyi etkisi altına alan Müslümanların,

M.S. 638 yılında Hıristiyanlarca kutsal sayılan Kudüs'ü almaları, bu inancın taraftarlarını üzmüştü³. Fakat o dönemde Kilisenin güçsüz ve Müslümanların güçlü olmaları, Kudüs'ün kurtarılmasına yönelik bir savaşın ortaya çıkmasını imkansızlaştırmıştı.

Ortaçağ boyunca sahip olduğu toprakların genişlemesine bağlı olarak iktisadi açıdan güçlenen Kilise, Haçlı seferlerinin düzenlenmesine öncülük etti. M.S. 1090-1290 yılları arasında Orta Doğu ve Filistin'e yönelik sekiz sefer düzenlendi. Bu seferlerin hiç biri Avrupalıları kesin zafere götürmemişlerse de, kıtanın iktisadi, siyasi ve sosyal yapısının değişmesine ortam hazırlamıştır. Haçlı savaşları, Avrupada sanatkarların zenginleşmesine, yeni üretim yöntem ve teknikleri bulunup uygulanmasına, ticari faaliyetlerin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Ticaretle uğraşanların zenginleşmesi ve Avrupa'da siyasi otoritenin tüccarlarca etkilenmesine ortam hazırlamıştır.

Ticari faaliyetlerin karlılığının artırılması için pazarın geniş olması ve bu faaliyetleri destekleyen devletin güçlü olması gerekirdi. Hükümler alanları dar olan ve güçleri sınırlı bulunan feodalizmin yıkılıp yerine merkezi idarelerin kurulması ticari faaliyetleri kolaylaştıracak ve ticaretin hacmini artıracaktı. Bu nedenlerden dolayı ticaretle zenginleşen tüccarlar merkezi otoritenin güçlenmesini istediler.

Şatoların yakınlarında veya yol kavşaklarında kurulan kentlerde yaşayanlar, bu yerleşme yerlerinin iktisadi faaliyetlerinde etkin rol oynayan tüccarların yönetimini kabul ettiler. Tüccarlar da, feodalizmin sıkıcı kurallarına karşı çıktıklarından merkezi otorite ile sıkı işbirliği yaptılar. Böylece Avrupa'da yerel yönetim yerine Merkezi devletler kurulmuştur. Merkezi devletlerin kurulmasına neden olan diğer bir gelişme de Norman istilalarıdır.

2.1.2- Norman Akını

Kuzeyli adamlar (Northmen) anlamına gelen Normanlar, başlangıçta tarıma elverişli alanlarda ekip biçmek ve denizcilikle uğraşmaları suretiyle ihtiyaçlarını karşılamaktaydılar. Dağlık bölgelerden Sağladıkları ağaçlardan gemi yapma sanatında ilerleyen Normanların nüfusunun artması, uzak denizlere açılmalarını gerektirmişti. Denize açılan ve Avrupa'nın kuzey kıyılarına ulaşan Normanlar, yerel direnişle karşılaşmışlardır. Bu direnişi kırmak için askerlerinin ve

³ K.HITI,Philip, **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, Çev. Salih TUĞ, Boğaziçi Yayınları, Cilt: 1, S. 231

gemilerinin sayısını artırmışlardır. Artan askeri gücün ihtiyaçlarını karşılamak Avrupa'nın içlerine kadar akın düzenleyen Normanlar'ın saldırıları, Feodal beyleri arasında işbirliği yapmaya zorlamıştı. Norman akınlarına karşı koyabilmek için askeri ve iktisadi güçlerini birleştiren Feodal Beyleri arasında en güçlü olan yönetimi eline aldı. Böylece merkezi gücü elinde bulunduran feodal bey kral oldu, diğerleri de zamanla bu otoritenin gücünü kabul etme zorunda kaldılar.

2.1.3- Milli Devletlerin Kurulması

Ticaretle zenginleşen burjuva sınıfı önce kentlerde yönetimi eline geçirdi. Kırsal yörelerle kentler arasında yer alan mübadele de ticaret hadleri tarımsal ürünlerin aleyhine ve tarım dışı ürünlerin lehine olduğundan uzun dönemde kentlerde yaşayanların iktisadi gücü arttı, İktisadi ağırlığın kırsal yörelerden kentlere kayması, siyasal iktidar üzerinde ticaretle zenginleşen burjuva sınıfının etkisinin artmasına neden oldu. Bu sınıfın bir tür ideolojisi olan merkantilizm güçlü milli devletlerin kurulması esasına dayanmaktaydı.

Güçlü milli devlet, piyasanın sınırlarını genişletmek piyasalarda tüccarların hem hammadde alımlarında beni de mamul madde pazarlamalarındaki çıkarlarını tehdit edecek gelişmeleri önlemek için gerekliydi. Milli devlet iç piyasada ticari serbestliği sağlayacak, ülkede kurulacak sanayi kesimini koruyucu önlemler alacaktır. Bu amaçla sıkı gümrük politikası uygulanacaktır. Avrupa'da XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kurulan milli devletlerin başındaki krallar, gelirlerini artırmak için ticari faaliyetleri doğrudan destekleyici önlemleri uygulamaktaydılar. Tüccarlar da hem iç, hem de dış piyasalarda çıkarlarını koruyan devletin güçlü olmasını ve milliyetçi bir politika izlenmesini istemekteydiler. Avrupa'da Merkezi otoritelerin güçlenmesi Avrupa'nın statik siyasi ve iktisadi yapısına dinamizm getirmiştir. Ticari faaliyetlerin yoğunlaşması, bilim ve sanat alanında değişimlere neden olmuştur.

2.2- Orta Çağın Sonunda Meydana Gelen Bilimsel Değişmeler

Orta çağın statik yapısını değiştiren yeni ve yakın çağa dinamik bir yapı kazandıran başlıca etkenlerin başında bu dönemde gerçekleştirilen keşifler ve bilimsel gelişmeler gelmektedir. Bu gelişmeleri ana hatlarıyla özetlenmesinde yarar görülmektedir.

2.2.1- Büyük Buluşlar

XIV. Yüzyılın son yarısında ve XV. yüzyılın ortalarında denizciliğin gelişmesi pusulanın keşfi ve haritanın kullanımı, dünyada uluslararası mal hareketini canlandırdı. Deniz ulaşımında gerçekleştirilen yeni olanaklar, yeni ülkeleri tanıma arzusunu, değerli madenleri elde etme isteğini artırdı. Kısaca bu gelişmeler, o dönemde servetin tek kaynağı sayılan kıymetli madenlerin elde edilmesi için Kolonist yayılmayı kolaylaştırdılar. Özellikle Amerika kıtasının keşfedilmesi, Avrupa'ya kaynak aktarımını hızlandırmıştı. Afrika dolaşarak Hindistan'a varılması hem hammadde kaynaklarını hem de yeni pazarları Avrupalı üreticinin emrine vermiştir.

2.2.2- Ticari Yolların Değişmesi

XIII. yüzyılda doğu ülkelerinin Baharat'ı ve İpek'i Avrupa piyasalarının aranılan mallarıydı. Bu malların Avrupa'ya taşınması Ortadoğu'dan geçen "Baharat" ve "İpek" yolları ile yapılmaktaydı. Türklerin Anadolu'da Osmanlı Devletini kurması ve 1453 yılında İstanbul'u fethetmeleri bu yolların denetiminin Müslümanlara geçmesine neden oldu. Bu gelişme, baharat ve ipek gibi canlı talebe sahip olan malların Avrupa piyasalarına sunulmalarını güçleştirdi. Bu malların Avrupa piyasalarında fiyatların artışı, kar marjını yükseltmiştir. Avrupalı tüccarlar söz konusu malları, getirmek için yeni yollar aramak zorunda kaldılar. Akdenizin doğusunu ve Karadenizin kontrolünün Osmanlıların eline geçmesi, Avrupalı tüccarları Afrika'yı dolaşmak zorunda bırakmıştı. Akdeniz limanlarındaki üstünlük, keşfedilen Atlantik'teki yeni deniz yollarına geçmiştir. Bu değişme gemicilik sanayinin gelişmesine yol açtığı gibi, deniz ulaşım tekniğinin gelişmesine de neden olmuştur. Yeni ticari yolların bulunması, ticaret hacmini artırmış ve ticaretten sağlanan karlar sermaye oluşumu sürecini hızlandırmıştır. Üretimin artması, ticaret hacmini dolayısıyla piyasada hem para arzını artırmış, hem de dolaşımı arttırmıştır.

2.2.3- Para Kullanımının Yaygınlaşması

Ticaretin geniş alanda ve büyük hacimde yapılması paranın kullanımını artırmıştır. Paranın ve değerli madenlerin piyasada artışı, enflasyon ve fiyatların yükselmesine neden olmuştur. Bu gelişme borç alan tüccar ve girişimcilerin daha da zengin olmasına yol açmıştır. Kentlerde ticaretle uğraşan burjuvazinin gücünü artırmış ve toprak rantına dayalı sabit gelire sahip olan toprak aristokrasisinin gelirini, fiyat artışları ve enflasyonun etkileriyle azalmasına yol açmıştır. Bu gelişme güçlenen burjuvazinin politik gücünü artırırken, feodal beylerin politik ve kırsal yörelerdeki

etkinliklerini azaltmaktaydı.

Amerika'dan aktarılan çok miktardaki altın ve gümüşün o dönemde tedavülde olan metal para arzını artırması, Avrupa'da fiyatları yükseltmiş ve fiyat yükselişlerinden kısa dönemde karları artan tüccarlar fazlalıkları üretim amacıyla, Fransa ve İngiltere'de yatırıma yöneltmeleri bu ülkelerde sanayileşme sürecinin başlamasına ortam hazırladı. İspanya'da artan İç fiyatlar ithalatı arttığından ülkenin altın ve gümüş rezervleri zamanla eridi. Osmanlı toplumunda para arzının artması, iç fiyatları yükseltmiş, bu artışların enflasyon olduğunu fark edemeyen yöneticiler, iktisadi faaliyetlere daha çok müdahale etme yoluna gittikleri için iç yatırımlar artırılmamış ve fiyat artışları ithalatın artmasına ve altın-gümüş rezervlerinin tükenmesine yol açmıştır.

2.2.4- Teknik Gelişmeler

Matbaanın keşfedilmesi, bilimsel gelişmeyi hızlandırırken yeni teknik buluşların uygulama alanına konmasını kolaylaştırmıştır, Sanayi kuruluşlarının kentsel yörelerde kurulması, Lonca sisteminin çökmesine sebep oldu. Kırsal yörelerde feodalitenin güçsüzleşmesi ve kentsel yörelerde Loncaların etkisizleşmesi, Orta Çağın statik yapısının değişmesine ve dinamik bir toplum yapısının ortaya çıkmasına neden oldu. Ticari faaliyetlerin yer aldığı alanların genişlemesi, kitle üretim yöntemlerinin uygulanışını gerekli kılmıştı. Bu nedenle yeni üretim teknikleri bulunup uygulama alanına konmuştur. Bu buluşların önemli bir bölümü ilk önce tekstil sanayiinde gerçekleştirmiştir. Whatt 1730 da eğirme işini hızlandıran mekanik bir teknik geliştirmiş⁴, Kayof Burg 1738 yılında "Hareket eden mekiği" bulmuştu. 1785 yılında E. Cartwright, mekanik dokuma tezgahını işlemeyi başarmıştı. Üretimin artırılması için insan enerjisinin yanında buhar enerjisinin devreye girmesini gerektirmişti. 1784 yılında J. Watt'ın buhar makinasını bulması ve bir yıl sonra bu makinanın üretimde kullanılması, üretim miktarını artırmış ve insan enerjisi yerine buhar gücünün konması emeğin verimliliğini artırmıştır.

Artan üretimin bölgeler ve ülkeler arası ticaretle dağıtımı ve üretimin sürdürülmesi için gerekli hammaddelerin sağlanması, ulaşım araçlarının geliştirilmesini gerektirmiştir. Bunun için daha önce üretimde kullanılan buhar enerjisi, bu defa deniz ve kara ulaşım araçlarında hareket ettirici güç olarak kullanılmış, uzak mesafelere kısa bir süre içinde ulaşılması gerçekleştirilmiştir.

---

⁴ KOLOĞLU, Mahmut. *Ekonomi Doktrinler Tarihi*, Doğu Matbaası, Ankara, 1960. S. 22

1803 yılında ilk buharlı gemi ve 1820 de ise buharla çalışan lokomotif ulaşımda kullanılmaya başlanmıştır. Bütün bu gelişmeler Avrupa'nın iktisadi, siyasi ve kültürel yapısının değişmesine neden olmuş, düşünce alanında yeni görüşlerin ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır.

2.2.5- İdeolojik Yapıdaki Değişmeler

Merkantilist düşüncenin oluşmasına yol açan diğer değişmeler de Rönesans ve Reformasyon hareketleridir. Bilindiği gibi Rönesans hareketi, İstanbul'un 1453 yılında fethedilmesiyle İtalya'ya göç eden Bizanslı bilim adamlarının Eski Yunan eserlerini İtalyanca'ya çevirmeleri, bilim ve sanat alanında canlanmaya neden olmuştur.

İstanbul ve Endülüs üzerinde Müslüman dünyasıyla direkt ilişkileri bulunan Batılı entelektüel sınıf, İslam dünyasında bilimsel gelişme ve özerkliğin etkisinde kalarak ülkelerinde, bilimsel çalışmaları sınırlayan kurallara karşı geldiler. Reform hareketi de, başta Luther ve Calvin gibi Hıristiyan bilim adamlarının baş kaldırmaları ve bu yönetimin Hıristiyanlığın temel öğretileriyle ters düşen bir tutum içinde bulduklarını açıkça, söylemeleri şeklinde başlamıştır. Bu hareket, kilise yönetimini toplum hayatındaki engelleyici ve durdurucu gücünün yıkılmasına yol açmıştır. Hıristiyanlığın kilise yönetimi elinde bozulan öğretilerinde meydana gelen reform, kilisenin politik gücünü azaltmış ve kilise topraklarının dağıtılmasına neden olmuştur. Kilisenin elindeki mülkler ve mallar yer yer imalathanelere ve fabrikalara dönüşmesi iktisadi değişme sürecinin hızlanmasına ortam hazırlamıştır⁵.

O dönemde Martin Luther, kilise öğretilerini bilen ve Hıristiyanlık inançlarına bağlı bir kişi olarak, kilisenin düşünce ve iktisadi alandaki sınırlayıcı kurallarının tutarsızlığını ortaya koymakta, Ortaçağda Eflatun-Aristo felsefesiyle sentezleştirilmiş Hıristiyanlık öğretilerinde oluşturduğu statik düşünce çerçevesinin aşılmasını sağlamıştır. Düşünür, Almanya'da ticari faaliyetlerin yoğunlaştığı bir dönemde yaşamış ve bu faaliyetleri sınırlayan ortaçağ iktisadi yaklaşımlarının tutarsızlığını farketmiştir. M. Luther'in iktisadi görüşleri Almanya'da Merkantilizmin gelişmesi. ne ortam hazırlamıştır. Ona göre hükümet iktisadi faaliyetlerin düzenlenmesinde aktif rol almamalı, milli çıkarları bireysel çıkarlardan üstün tutmalıdır. Bununla beraber Luther, ortaçağın hiyeraşik toplum

---

⁵ KOYUCUKLU, Nazif, **İktisadi Olaylar Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 2902, Siyasal Bilimler Fakültesi Yayını, No: 3, İstanbul, 1982, S. 43-45

yapısını savunmuş ve serflerin senyöre itaat etmeleri gerektiğine inanmıştır. Luther, Feodalizmin kurumlarına sadık kalmakla birlikte, kişinin çalışıp kazanması gerektiğini ve kazancıyla özel mülk sahibi olmanın yararlılığını ortaya koymuştu. Ona göre dindar kişi çok çalışıp kazanmalıydı.

M. Luther'in görüşleri daha çok Almanya'da etkili olmuştu. Fransız asıllı John Calvin'in düşüncesinin etki alanı daha genişti. Calvin'in yaklaşımları kısa bir süre içinde Fransa, İsviçre, Hollanda, İskoçya, İngiltere ve Amerika'da taraftar bulmuştu.

Calvin çalışarak kazanmanın üzerinde durmuş, artan kazancın sermaye mallarına dönüştürülmesi gerektiğini etraflıca anlatmıştır. Calvin'in bu yaklaşımı daha sonra M. Weber ve Tawney tarafından Kapitalizmin doğuşuna ortam hazırladığı ileri sürülecektir. Onlara göre Calvinist ve Protestanlık akımı sanayileşme sürecini hızlandırmıştır. Aslında bu yaklaşım sadece bir varsayım olarak günümüzde değerlendirilmektedir. Calvin, iktisadi faaliyetlerde bulunup çok kazanmanın inananlar için kötümsecek bir iş olmadığını savunmakla, kilisenin dünya işlerini önemsemeyen tutumunun tutarsızlığını ortaya koymuştur. Calvin yukarıda değinildiği gibi faizin de belli bir oranda alınıp verileceğini ileri sürmüş ve bu konuda kilise öğretilerine karşı çıkmıştır.

Bu yaklaşımlarıyla Calvin, Eflatun'un Aristo ve Hıristiyanlık öğretilerinin şekillendirdiği Orta Çağ düşüncesinin aşılmasında etkin bir rol oynamıştır⁶. Bu değişmelerin temel etkisi altında meydana gelen Merkantilist düşüncenin temel kuralları özetlenerek, Merkantilizm düşüncesinin Batı Avrupa ülkelerinde gösterdiği değişik nitelikler kısaca ele alınacaktır.

3- MERKANTİLİST DÜŞÜNCENİN TEMEL İLKELERİ

Ticari kapitalizmin başka bir deyişle Merkantilizmin bir sistem olarak kabul edilip edilmemesi yukarıda da değindiğimiz gibi konusu tartışılmalıdır. XV. yüzyılın ortasından itibaren Batı Avrupa ülkelerinde iktisadi yapıyı şekillendiren ve etkinliğini XVIII. yüzyılın ortalarına kadar sürdüren Merkantilizmin bir iktisat sistemi olduğu görüşü daha yaygın bir kabul gördüğü söylenebilir.

---

⁶ HAMİTOĞULLARI, Beşir. **Çağdaş İktisadi Sistemler, Structürel ve Doktrinal Bir Yaklaşım**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 380 Ankara 1975, S. 3-7.

- ✓ Ticari kapitalizmin uygulandığı dönemde, altın ve gümüş servetin (zenginliğin) kaynağı olarak kabul edilmekteydi. Değerli madenlere bir ülke ne kadar çok sahip olursa, o kadar zengin sayılır ve güçlü olduğu kabul edilirdi. Bir ülke veya ülke yöneticisi olan kral, ülkesinin değerli maden varlığını artırmak için her türlü önlemi almalıdır. Bunun için ithalat sınırlandırılmalı ve ticaret arttırılmalıdır. Bu amacın gerçekleştirilmesi için gerektiğinde savaş bile yapmalıdır.
- ✓ Merkantilist düşünceye göre ihracat fazlasını sağlamak için ithalat kısıtlanmalıdır. Devlet bu alanda gerekli görülen tüm önlemleri almalıdır. İthalatın azalması ve ihracatın arttırılması, ülkenin kıymetli maden varlığını arttıracak ve dolayısıyla dış ticaret fazlasına sahip olan ülke zenginleşecektir. Bunun için Merkantilist dönemde hammadde ihracatı yasaklanmış, mamul madde ihracatı da özendirilmiştir. Nitekim, İngiltere’de Kraliçe Elizabeth-I döneminde (1565-1566) canlı koyun ihracatı yasaklanmıştı. Bu yasağa uymayanların malları devlet tarafından ellerinden alınmakta ve sol elleri kesilerek, bir yıl hapse konmaktaydı. Tekrar ederse ölümle cezalandırılırdı.
- ✓ Merkantilist düşünürler, ülke içinde ticareti sınırlayıcı engellerin kaldırılmasını savunmuşlardır. Onlara göre, ülkenin içinde iç ticaret serbestçe yapılmalıdır. Dış ticarete gelince devlet ödemeler dengesinin lehte bir gelişme göstermesi, altın, gümüş gibi kıymetli malların ülkeye akışını hızlandırması için gereken önlemleri alarak sıkı bir gümrük denetimi mekanizması kurulmalıdır.
- ✓ Merkantilist düşüncenin etkisi altında kurumlaşan Ticari Kapitalizm etkin olduğu Batı Avrupa ülkelerinde, Milliyetçi bir iktisadi politika uygulanmıştır. Bir ülkenin başka ülkelerle ilişkilerinde güçlü olması, dış pazarı koruma ve yeni pazarlar kazanması için gerekli görülmekteydi. Milletin gücünü temsil eden devletin güçlü olması, merkantilistlerin savundukları konulardan biriydi.
- ✓ Devletin gücü, sahip olduğu nüfusunun fazlalığına, güçlü bir ordu ve donanmaya bağlı olduğu gibi, ülkenin sahip olduğu kıymetli maden miktarına bağlıydı.

- ✓ Servetin ve siyasi gücün kaynağı sayılan kıymetli maden varlığının artırılması iki yolla mümkündür. Ülke bu tür maden kaynaklarına sahipse bunların işletmesine çalışmalıdır. Şayet bir ülkenin kıymetli madenleri, ülke içinde üretme olanakları yoksa, bu taktirde, ülkeye dış ticaret yoluyla kıymetli maden akışı sağlanmalıdır Yukarıda da değinildiği gibi ithalat kısılmalı ve ihracat arttırılmalıdır. Dış ticaret fazlalığının sağlanması için dış piyasaların genişletilmesi gerekli görülmektedir. Bu piyasalardan ham-maddeler ithal edilmeli, mamul olarak ihraç edilmelidir. Bu tür bir politika kolonist bir yayılmayı gerekli kılmaktaydı. Batı Avrupa ülkelerinin 15. yüzyıldan itibaren dışa açılmaları ve dünyanın büyük bir bölümünü (Batı Avrupa dışında hemen her ülkeyi) kolonileştirmeleri, o dönemde uygulanan Ticari Merkantilizmin bu temel ilkelerine bağlı bir uygulama olduğu söylenebilir. Nitekim, 1651 ve 1660 yıllarında İngiltere’de uygulanmaya konan denizcilik yasaları, İngiltere’den kolonilere ihraç edilen ve oralardan ülkeye ithal edilen malların İngiliz gemileriyle yapılmasını öngörmektedirler. Bu yasalara göre, bazı koloni ürünleri yalnız İngiltere’ye satılabilecekti. Diğer bazı mallar, diğer ülkelere gönderilmeden önce mutlaka İngiltere’ye getirileceklerdi. İngiltere’den başka ülkelere bu kolonilere mal ithalatı sınırlandırılmış veya tamamen yasaklanmıştı. Bu uygulama, kolonilerin mevcut sanayi kuruluşlarının geliştirilmesini durdurmuş veya tamamen yok etmişti. Bu politika ile İngiliz koloniler bu ülke için bir pazar, hem de ülke sanayinde kullanılacak ucuz hammadde kaynağı ve hatta ucuz emek piyasası haline getirilmiştir.
- ✓ Merkantlist düşünürler, devletin iktisadi faaliyetlere müdahalesini savunmuşlardı. Bu düşünürlere göre devlet ihracat hacmini artırmak için ülke sanayini düzenleyecek, gerektiğinde sanayi kuruluşları kuracak ve sanayi kesimini sıkı bir denetim altında bulunduracaktır. Sanayi mallarının kalitesini kontrol etmek ve ülkede ortak ölçü ve tartı birimlerinin kullanılmasını yaygınlaştırmak, devletin üstlenmesi öngörülen görevleri arasındaydı.

Ticari Kapitalizmin temel ilkeleri, Batı Avrupa ülkelerinde değişik şekillerde uygulanmıştır.

Örneğin İngiltere’de uygulanan ticari kapitalizmin uygulanışı ticarete ağırlık veren bir politikayı öne alınmasını gerekli kılmıştır. Bu ülkede, sanayinin desteğiyle ağırlık kazanan ticari politika, sermaye birikimini hızlandırarak ilk defa bu ülkede sanayi devriminin gerçekleşmesine ortam hazırlamıştır.

Fransa’da Merkantilist politikanın uygulanışı, sanayileşmeye ağırlık verilmesini öngörmüştü. Bu ülkede merkantilist düşüncenin teorisyenleri olan başta Colbert ve Suhly aynı zamanda birer devlet adamı ve uygulayıcısıydılar. J.B. Colbert, 14. Louis’in Maliye Bakanlığını yaparken uyguladığı merkantilist politika, Fransa’nın sanayileşmesini amaçlamaktaydı. Bu nedenle de ifade edilen Fransız Merkantilizmine sanayi merkantilizmi de denilmektedir.

Merkantilist düşüncenin İspanya’da uygulanışı, değerli madenlerin artırılması hedefine yönelik bir politika şeklinde olmuştur. İspanya’da o dönemde uygulanan politika, altın ve gümüş stoklarının çoğaltılmasını amaçlamaktaydı. Külçeci merkantilizm diye bilinen İspanyol merkantilizminin bu ülkede uygulandığı dönemde, Amerika ve Asya’da bulunan İspanyol kolonilerinden kıymetli madenlerin ithali için devlet düzenlemelerinde bulunmuş ve bu bölgelerden altın ve gümüş getirtmek için yola çıkan tüccarlara yardım etmiştir.

Avusturyalı avukat Philipp Wilhelm Von Hornick, Merkantilizmin temel ilkelerini 1684 yılında yayınladığı bir manifestoda özetlenmeye çalışmıştır. Milli ekonominin temel prensipleri olarak da özetlenebilen bu ilkeler şunlardır: 1— Ülkenin her karış toprağı tarım, madencilik ve sanayi için kullanılmalıdır. 2— Mamul maddelerin fiyatı yüksek olduğundan ülkenin batan ham maddeleri mamul maddeye dönüştürülmelidir. 3— Ülkenin çalışan nüfusun artması teşvik edilmelidir. 4— Altın ve gümüşün ülke dışına çıkışı yasaklanmalı, ülkedeki bütün paralar dolaşıma alınmalıdır. 5— Mümkün olduğu kadar bütün yabancı mal ithalatı sınırlandırılmalıdır. 6— Alınması zorunlu olan yabancı mallar, altın ve gümüş karşılığı olmadan ülkenin ürettiği diğer mallar karşılığında alınmalıdır. 7— İthalat mümkün olduğu kadar ülkede yapılan imalat için girdi olarak kullanılan malları kapsmalıdır. 8— Ülkenin ürettiği sınai malların altın ve gümüş elde etmek için ihraç imkanları araştırılmalıdır. 9— ülkede üretilen malların ithalatına hiç bir şekilde izin verilmemelidir⁷.

4- AVRUPA ÜLKELERİNDE MERKANTALİZM

4.1- İtalya

⁷ Robert B. EKELUND. JR, Robert F. HEBERT, A History of Economic Theory and Method, a.g.e., S. 33.,aktaran: ERSOY, Arif. **İktisadi Düşünceler Tarihi**, Neşriyat ve Matbaacılık, İzmir, 1986, S. 70.

İtalyan merkantilistlerinin öncüleri A. S e r r a (Doğumu 1580) G. Montanari (1633-1687), A. Genovesi (1712-1769), G. Ortes (1713-1790)'dir. İtalya'da merkantilizm bağımsız İtalyan şehirlerinin aldıkları ekonomi politikası tedbirleri ile başlamıştır. Örneğin, Floransa'da çok eskiden beri tekstil fabrikalarında kullanılan ham madde ve aletlerin ihracı merkantilizmin daha önceden bildiğimiz dış ticaret politikasına uygun olarak yasaklanmıştır.

4.2- Hollanda

Hollanda'da merkantilist görüşlerin ünlü savunucusu De la Court'dur. Holland'da ticaret çok eskiden beri gelişmiştir. Ekonomik faaliyet geniş ölçüde deniz ticaretine dayandığı için bu ülkede serbest ticaret rejimi kabul edilmiş ve bunu sağlayacak tedbirler alınmıştır.

4.3- Fransa

Fransız merkantilistleri, J. B o d i n s (1530-1596), E. M e l o n (1675-1738), De Sully (1560-1641) dır. Ancak merkantilizmin Fransa'daki en ünlü temsilcisi 14. Louis'nin Maliye Bakanı olan Colbert'tir. Öyle ki, merkantilizm, Fransa'da onun ismiyle "Colbertizm" diye de anılmıştır. Fransa, bu dönemde, savaşlar ve 14. Louis'nin müsrif yaşantısı nedeniyle, devamlı olarak mali güçlükler içinde bulunuyordu. Buna rağmen, Colbert uyguladığı ekonomi politikası tedbirleri ile devlet sanayini kurmuş, üretimi teşvik etmiş, iç gümrükleri kaldırmış ve Fransa'yı kısa zamanda Avrupa kıtasının sayılı sanayi ülkelerinden biri haline getirmiştir.

1715 de 14. Louis'nin ölümünden sonra Fransa ağır borçlarının altından kalkabilmek için çareler aramaya başlamıştır. Bu arada İskoçyalı John L a w, Fransız maliyesini düzenlemek için getirtilmiştir.

L a w (1671-1729), Fransa'daki kötü ekonomik gidişin nedeni olarak mal mübadelesinin yavaşlamasını görüyordu. L a w'a göre bu durumun çözümü ancak «para servettir» fikrine uygun olarak tedavülde bulunan para miktarını arttırmakla mümkün olabilecekti. Nitekim İskoçyalı iktisatçı Fransız maliyesinde bu yönde bazı reformlar yapmış, madeni para yerine, kağıt para çıkartmıştır. Bu yeni paranın değerinin karşılığı altın değil, mevcut arazi ve arsalar olmuştur. Law'ın bütün çabalarına rağmen, Fransa'da mali durumda bir düzelme olmamıştır. Çünkü tedavüle (dolaşıma) gittikçe daha çok para çıkartılmış, buna karşılık mal ve hizmet üretimi yetersiz kaldığı için, büyük bir enflasyon doğmuş ve bunun sonucu Fransız maliyesi iflas etmiştir. (1721).

4.4- Almanya

Almanya'da merkantilizmin temsilcileri şunlardır: Devlet adamları : Friedrich Wilhelm ve Büyük Friedrich

Teorisyenler : Seckendrof (1626-1692) B e e h e r (1635-1682), özellikle “Kameralistler”
Almanya’da 16. Yüzyılda başlayan ve 17. Yüzyılda devam eden büyük bir ekonomik buhran vardı.
Bu krizin nedenleri şu şekilde özetlenebilir:

a) İstanbul’un fethi ve yeni keşifler nedeniyle Kuzey İtalya ve Güney Almanya şehirleri üzerinden geçen uzak doğu ticaret yolu değişmiştir.

b) Otuz yıl savaşları Almanya’yı iktisaden çok zayıf düşürmüştür.

Ekonomisi bu nedenlerle zayıf düşmüş ve geri kalmış olan Almanya’da merkantilizmin ekonomi politikası tedbirleri son derece başarılı olmuştur. Almanya ve Avusturya’da ekonomik sorunlarla, İngiltere ve Fransa’da olduğu gibi tüccarlar ve iktisatçılar değil, çoğunlukla derebeylerinin maliye memurları (kameralistler) ilgilenmişlerdir. Kameralist, derebeylerinin hazinesini de idare ettikleri için, bu memurlara verilen isimdir. Bunlar özellikle ekonomi, maliye, tarım, ticaret ve sanayi konularında yetişmiş kimselerdir. Bu bakımdan bunlar bugünkü bürokrat - teknokratları hatırlatırlar.

4.5- Avusturya

Avusturyalı merkantilistler

Devlet adamları : Maria Theresia, Josef II, Teorisyenler : Schröder (1640-1688), Hörnigk (1638-1712) Justi: (1705-1771), Sonnenfels (1733-1817) dir.

Özellikle Maria Theresia’nın imparatoriçeliği devrinde merkantilizmin ekonomi politikası tedbirleri sert bir şekilde uygulanmış, derebeylerin feodal hükümlerini yıkılmış ve ilk toprak reformu yapılmıştır⁸.

4.6- İngiltere

İngiltere’de merkantilist tedbirlerden ilk yararlanan sanayi pamuklu dokumacılığı olmuştur. Keza eskiden ihraç edilen yünün 16.Yüzyıldan itibaren İngiltere’de ihracı yasaklanmıştır. Buna karşılık pamuklu ihracatı mamul madde olduğu için özellikle teşvik edilmiştir. Diğer ünlü bir tedbir ise Crowell’in “Deniz Nakliyesi Kanunudur.” (Navigation Act -1651). Bu kanun özellikle Hollanda’lı tüccarların aracılığını önlemek amacı ile çıkartılmıştır. Merkantilist düşünceye güzel bir örnek olan bu kanuna göre:

a) Avrupa menşeli malların İngiltere’ye ithalinde yalnız İngiliz gemileri veya malın üretildiği

⁸ KUMBARACIBAŞI, Onur. **Ekonomik Doktrinler ve Ekonomik Düşüncenin Evrimi**, Kalite Yayınevi, Ankara, 1976, S. 17-27.

ülkenin bandrasını taşıyan gemiler kullanılabilir.

- b) Avrupa dışı ülkelere ithal edilen mallar yalnız İngiliz gemilerinde taşınabilir.
- e) İngiliz sahillerinde balıkçılık yapmak ve kabotaj hakkı yalnız İngiliz gemilerine aittir.

Ana hatlarıyla bazı Avrupa ülkelerindeki merkantilizmden söz edilmeye çalışıldı .Şimdi de İngiliz merkantilist doktrinin önemli düşünürlerin görüşlerine burada ana hatlarıyla ele alınacaktır.

İngiltere’de merkantilist politikanın oluşmasına görüşleriyle etkide bulunan önemli bir kaç düşünürün görüşleri özetle incelenmeye çalışılacaktır.

4.6.1- Edward MISSELDEN (1587- 1654)

Düşünür hayatının önemli bir bölümünü ticaretle geçirmiş ve bir ara Doğu Hindistan şirketinde üst yöneticilik görevinde bulunmuştur. Ticaretle bilfiil uğraşması ve ticari sorunları yaşayarak çözümlenmeye çalışması O’nun teorilerinin uygulamaya yönelik olmasına neden olmuştur. Düşünür İngiltere’nin 1620’lerin ilk yıllarında karşılaştığı iktisadi bunalım ve ticari durgunluğun nedenleri üzerinde durdu. Yaklaşık 130 sayfalık bir eserde ticaretin nasıl canlandırılabilirine yönelik görüşler ileri sürdü. “Ticareti canlandırmanın yolu veya serbest ticaret” (Free Trade or Means to Make Trade Flourish) adlı eserinde ülkenin ticaretini artırma yolları üzerinde durdu. 1622 yılında yayınlanan bu eser, o dönemde yönetim çevrelerinde ilgi uyandırdı. Düşünür, ticaret dengesi kavramı üzerinde duran ilk düşünür sayılmaktadır. Düşünür devletin ihracatı teşvik etmesini ve ithalatı ise sınırlandırmasını önermiştir. Ancak bu yolla İngiltere’nin kıymetli maden rezervini arttırabileceğini savunan Misselden, “serbest ticaret” kavramıyla bugün anlaşılan serbest ticareti kast etmiyordu. Ona göre serbest ticaret “ihracat seferberliği” ve “rekabet etme özgürlüğü”dür⁹. Düşünür ticarete tekelliliğin neden olacağı sakıncaları etraflıca ele almıştır. Tekelci kendi karını maksimize etmek için malları alırken düşük fiyatla, satarken de yüksek fiyatla satacağından toplumu zarara sokacağını ileri süren Misselden, tüccarlar arasında rekabetin yararları üzerinde durmuştur.

Düşünüre göre malların fiyatları sağladıkları yarara göre oluşur. Piyasada arz ve talebin değişmesine bağlı olarak rayiç fiyatlar değişir. Düşünür, İngiltere’nin dış ticaretinin devlet tarafından düzenlenmesi gerektiğini savunur. Ona göre İngiltere’nin ticari ilişkide bulunduğu ülkelerle yaptığı dış ticaretin durumu tablolarla belirtilmeli ve her zaman ihracatın ithalattan fazla olmasına özen gösterilmelidir.

⁹ ULUTAN, Burhan. **İktisadi Doktrinler Tarihi**, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 1978, S. 174.

İngiltere'nin zenginleşmesinin ihracatın ithalatından fazla olmasıyla mümkün olacağına inanan Misselden, fakir halkın ihracata yönelik işletmelerde çalışmasının yararlı olduğunu savunur. Lüks ithalata karşı olan düşünür, İngiltere'nin gıda maddeleri ithalatını azaltması için balık üretimine önem vermesi gerektiğini ileri sürer.

Misselden, para arzının artırılmasıyla faizlerin düşeceğini ve ticaretin canlandırılacağına inanır ve bu amaçla metalik paranın ayarının düşürülmesinin yararlı olacağını kabul eder.

4.6.2- Thomas MUN (1571-1641)

İngiliz yazarı ve iktisatçısı olan T.Mun, ticaret dengesi teorisini açıkça ortaya koyan bir düşünürdür. 17 Haziran 1571 tarihinde Londra'da dünya'ya gelmiştir. Babası ticaretle uğraştığı için Mun da ömrünün önemli bir bölümünü ticari faaliyetlerde bulunmakla geçirdi. Ticari faaliyetleri sürdürmek amacıyla İtalya ve Doğu Akdeniz ülkelerine gençliğinde seyahat etti. Ticaretten sağladığı geliri Doğu Hindistan Şirketine yatıran Mun, bu şirketin yönetim kuruluna seçilmiştir. 1622 yılında başladığı bu görevi sırasında ve daha önce bizzat ticari faaliyetlerde bulunduğu esnada,

iktisadi konularla yakından ilgilenmiş ve karşılaşılan sorunların çözümüne yönelik öneriler getirmiştir.

Bir kumaş tüccarının oğlu olan T. Mun, ticaretle uğraşmış, daha sonra Doğu Hindistan Kumpanyasının yönetiminde görev almıştır. Batılı kolonistlerin, Güney ve Güney Doğu Asya'da çıkarlarını gözetleyen ve bu ülkelerin kaynaklarını Batıya aktaran bu şirketin yönetimi ile ilgili yazılar yazan Thomas Mun'a göre, bir ülkenin zenginliğini artırmasının doğal yolu ticarettir. Düşünürün dış ticaretle ilgili yaklaşımları ölümünden sonra 1664 yılında yayınlanan "Dış Ticarete İngiliz Hazinesini Zenginleştirme" adlı eserinde yer almıştır. Bu eser yayınlandığı dönemde geniş ilgi toplamıştı ve dönemin iktisadi eğilimi olan dışa açılma ve yeni pazarlar edinme politikasını teorik temellere oturtmaktaydı.

Mun ticaretin artırılması için ülkede üretilen malların fiyatının belli bir düzeyde tutulması ve fiyatların alım gücünü aşmaması gerektiğini savunmuştur. Ona göre enflasyonla bağlı olarak fiyatların artması, ülke içinde üretilen malların fiyatını artıracığından ihracatı azaltır.

T. Mun İngiltere'nin gelişmesi için, İngiliz tüccarlarının yabancı memleketlere satacakları malların o ülkelerden satın alacakları mallardan fazla olması gerektiğini savunmuştur. Bu düşünürün göre, dış ticaret kazancının artırılması için başka ülkelerde mutlaka alıcı bulacak malların fiyatlarının yüksek tutulması, rekabetle karşılaşabilecek malların ucuz olması ve boş tarımsal alanların

işletmeye açılması gerekir.

T. Mun'un dış ticaretle ilgili görüşlerine dayanarak onun "Ticaret Bilançosu Doktrini" in kurucusu olduğu kabul edilmektedir. T. Mun, yurt içi ticaretin ülkeye kar sağlamadığını belirterek, yurt içinde yapılan ticarete yapılan kar, diğer vatandaşın zararıdır der. Ona göre yurt dışında yapılan ticaretin sağladığı kar ülkelerin sağladığı kazançtır. İngiliz dış ticaretinin gelişmesi ve ülkeye kıymetli maden getirecek düzeyde ödemeler dengesinin artırılması için deniz ulaşımının geliştirilmesini savunan T. Mun, "Para ticareti, ticaret parayı yaratır" der. Ona göre ticaret serbest olmalı, devlet ticaretle uğraşan tüccarı desteklemelidir.

T. Mun'a göre kral servetini ancak dış ticaret fazlasını sağlamakla artırabilir. Kral artan gelirinin bir bölümünü dağıtmalı, dış ticarete aktif rol oynayanlara aktarmalıdır. Eğer kral artan gelirini daha da artırır, dağıtmazsa, aşırı yemek yiyip hazm edemeyen kişi gibi hayatının son bulmasına neden olur. Para artışı üretimi artırdığı müddetçe yararlıdır. Üretim artırılmadan para arzının yükseltilmesi, iç fiyatların artışına neden olacak, fiyatların artışı ihracatın daralmasına ve ithalat hacminin büyümesine yol açacaktır. Düşününün salt para arzıyla ülkelerin zengin olamayacaklarını farketmiş olması onun iktisadi olayları tutarlı bir şekilde değerlendirdiğini orta-ortaya koymaktadır.

Düşünüre göre ticaret serveti artırır. Servetin artışıda ticareti artırmaktadır. Ticaret ise tüccarların karlarını artırır. İşçilere iş imkanı sağlar. Söz gelimi deniz ticaretine önem verilmesi ülkede denizcilerin yetişmesine gemi inşa sanayinin gelişmesine ve diğer sanayi dallarının ortaya çıkmasına neden olur. Denizciliği geliştirmiş olan ülkenin askeri gücü de artmış olacaktır.

İngiltere'de ticari karın sermaye oluşumuna dönüştürülmesi ülkede üretimi artırmış; artan üretim Asya, Afrika ve Amerika'yı kapsayan İngiltere'nin geniş sömürge piyasalarında serbestçe pazarlaması, bütün kaynaklarının önemli bir bölümünün bu ülkeye aktarılmasına neden olmuştur. Üretim maliyeti ile satış fiyatları arasındaki pozitif farkın fazla olması İngiltere'de sermaye oluşumunu hızlandırmıştır. Ülkede sermaye oluşumunun hızlı olmasına bağlı olarak iktisadi ve sosyal yapı XVII. yüzyılın sonundan itibaren hızlı bir değişme sürecine girmiştir. İktisadi, siyasi ve kültürel çevrenin değişmesine bağlı olarak düşünce alanında da önemli değişmeler olmuştur. Daha önce merkantilist düşünürlerin savundukları görüşlerin bir kısmının tutarsızlığı farkedilmiş ve yeni iktisadi görüşler ileri sürülmüştür. Aşağıda görüşlerine özetle yer verilecek düşünürler, aslında önemli ölçüde merkantilist çizgide bulunan düşünürlerdir. Savundukları görüşlerin bir kısmının merkantilistlerden farklı olan ve klasik düşünürlerinin görüşleriyle paralellik arzeden görüşler ileri

süren bu düşünürler, merkantilist düşünürlerle klasik düşünürler arasında yer almaktadır. Savundukları görüşlerin özetle ele alınması, klasik düşüncenin iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

4.6.3- Sir William PETTY (1623-1687)

İngiliz iktisat politikacısı olan Sir W. Petty, iktisadi istatistiğin, demografinin ve iktisadi düşüncenin kurucusu sayılmaktadır. İngiltere’de Romsey’de 26 Mayıs 1623 tarihinde dünyaya geldi. Leiden, Paris ve Oxford üniversitelerinde anatomi profesörlüğü, Londra’da müzik profesörlüğü yaptı. İrlanda’da çiftlik sahibi olan Petty, parlamento üyeliği de yaptı. Düşünür ilk defa matematiği, ekonomi ve sosyal konularda kullanmıştır. Basit yöntemlerle de olsa Petty iktisadi görüşlerini sayılarla anlatmaya çalışmıştır.

Fakir bir dokumacının oğlu olan Petty, çağının önde gelen üniversitelerinden biri olan Oxford Üniversitesinde öğretim görmüştür. William Petty, genç yaşta Latince, Yunanca, Fransızca öğrenmiş, o dönemde yaşayan bilim adamlarının ansiklopedik niteliğine sahip bir düşünür olarak, matematik, astronomi ve tıp alanlarında çalışmalar yapmış, büyük servet edinmiş ve Kraliyetten “Sir” ünvanı almıştır. W.Petty’nin ileri sürdüğü iktisadi görüşler, onun hem bir merkantilist düşünür, hemde klasik iktisadi düşüncesinin öncüsü olarak kabul edilmesi, bilindiği gibi İngiliz Kraliyet yetkililerinden biri de, ülke içinde yararlı işlerde bulunanlara «Sir», «Lord» v.s, gibi ünvanlar dağıtmaktır. 16, 17, 18 ve 19. yüzyılda İngiliz hegemonyasını yayan, Kral ve Kraliçe adına Asya, Afrika ve Amerika’da yararlı işler yapanlara bu ünvanlar verilmiştir.

Karl Marx, W. Petty’yi klasik iktisadi düşüncenin öncüsü ve iktisat biliminin ilk kurucusu olarak görür. Asıl mesleği doktorluk olmasına rağmen çeşitli görevlerde bulunan Petty, İrlanda genel müfettişliği ve Oxford’da profesörlük görevlerini yapmış, İrlanda’da bir çiftliğe sahip olmuştur. Çeşitli iktisadi konularla ilgilenen düşünürün yaklaşımları, toprak rantı, toprak mülkiyeti ve vergilerle ilgilidir.

— Nüfus ve İşbölümü Yaklaşımı:

W.Petty, nüfusun artmasının sakıncalı olmayacağını ileri sürerek fazla İşgücünün, yol yapımı, ağaç yetiştirme, köprü yapımı, maden ve sanayi işleri gibi alanlarda çalıştırılmasının yararlı olacağını savunmuştur. Ona göre. çalıştırılan işgücünün tükettiği mallar ülke içinden sağlandıkça, fazla verimli alanlarda çalıştırılmasında yararlı olacaktır. Onun bu görüşü, Keynes’in istihdam teorisinin ilkel bir şekli olarak kabul edilebilir. Ona göre nüfusun fazlalığı bir ulusun zenginleşmesine yardımcı olacaktır. Nüfusu çok olan ulus, az olandan daha zengindir. İş bölümünün önemi üzerinde duran Petty, ücretin asgari geçim düzeyinin altına düşürülmesinin sakıncalarını

belirtmiştir. İşçilere fazla ücret verilmesi halinde, az çalışacaklarını ileri sürerek geçimlerine yetecek kadar ücret verilmesi gerektiğini savunur.

W.Petty, emeğin ve toprağın kıymeti oluşturan iki unsur olduğunu ileri sürmüştür. O'na göre “emek, servetin babası, toprak da anasıdır.”

— Rant Yaklaşımı

W.Petty, rantı işçinin geçimini sağlamak için gereksinme duyduğu gıda maddelerinin maliyeti ile üretim maliyetinin çıkarılmasından sonra artan gelir olarak kabul eder. Ona göre bir malın fiyatından, bu iki malın çıkarılmasıyla rant elde edilir. O, nüfusun artışının arazilerin kıymetini ve rantı artıracığını savunur. Düşünün üretim fazlasını yalnız toprağın verebileceğine inanır. Bu tür ranta “Tabii Rant” diyen Petty, toprağın tüketim merkezine yakın olup olmamasına bağlı olarak rantın artıp eksileceğini ileri sürer. O'na göre tüketim merkezine yakın olan toprağın rantı daha fazladır. Düşünün, bu tür ranta “Farklılık rantı” adını verir.

— Faiz Yaklaşımı

W. Petty, faiz oranını tedavüldeki para miktarınca belirleneceğini ileri sürerek, faiz oranının sınırlandırılmasına karşı çıkmıştır. Ona göre faiz oranlarına müdahale doğal kanunlara aykırıdır. Düşünür dış ticaretin artırılmasıyla üretim hacminin ve servetin artacağını savunur.

— Değer Yaklaşımı

W.Petty, malın esas değerinin, o malın üretimi için harcanan emekle belirlenebileceğini belirtir. Bir malın değişim değerini emekle birlikte, satıcılar arasındaki rekabet, örf, adet ve arz ile talep arasındaki ilişkilerin belirleyeceğini savunan W. Petty ticaretin serbestçe yapılmasından yanadır. Petty bütün malları “İnsan emeğinin ve toprağın” ürünü olarak kabul eder. Düşünür, “bu konuda söyleyeceğim tek şey, bütün malların iki tabii unsurla kıymetlendirilmesi gerçeğidir. Bunlar da, toprak ve emektir.... Belirli ölçülerde toprak, belirli ölçülerde emek'dir.

Petty işçinin günlük ihtiyaçlarını karşılamak için yaptığı harcamaları ürettiği malların ortak değerlerinin belirlenmesi için bir ölçü olabileceğini ileri sürmüştür. Düşünür, “İrlanda'nın Siyasi Anatomisi” (The Political Anothomy of Irland) adlı eserinde bu konuyu anlatır. “Değişmez ve ortak bir değer ölçüsü ortalama bir işçinin yaşamak, çalışmak ve soyunu devam ettirmek için gerekli bir günlük yiyeceğini karşılayan gündelik” olarak ifade eder. Düşünüre göre bu tür bir ölçü, saf gümüşün para olarak yaptığı ölçmeden daha tutarlı ölçümü sağlayacaktır. Bu yaklaşımıyla W. Petty, daha sonra D. Ricardo ve Karl Marx'ın üzerinde duracakları emek-değer teorilerinin geliştirilmesine öncülük etmiştir.

—Vergi Yaklaşımı

Verginin herkesten alınacak baş vergisi şeklinde olmasını ileri süren W. Petty, vergiler, tasarruf faaliyetlerinin artmasına ve memleket servetinin çoğalmasına vasıta olmalıdır. Petty, vergilerin toprak rantından ve tüketim harcamalarından da alınabileceğini ileri sürerek, devlet masraflarının vergilerle karşılanması gerektiğini belirtmiş; alınacak vergilerin iç üretimi artırıcı, yatırımlarda kullanılması gerektiğini savunmuştur. Bu tür bir vergileme politikasının uygulanmasına bağlı olarak; a) Üretimde aktif rol oynamayan toprak sahiplerinden alınan vergiler, sanatkar ve çalışan insanlara aktarılmış olacaktır, b) Tüketim maddelerinden alınan vergiler, tasarrufu arttıracak, israfi önleyecek ve ülkede sermaye artışına ortam hazırlayacaktır. c) Hükümdar, halktan aldığı vergileri, altın ve gümüşü hazinede toplamamalı; ticaret ve üretimi artırıcı alanlara yöneltilmelidir. Şayet toplanan vergilerle elde edilen paralar tedavülden çekilirse ve üretimi artırıcı alanlara yöneltilmez ise, üretim arttırılmaz ve dolayısıyla ülke yoksullaşır.

4.6.4- Dudley NORTH (1641-1691)

İngiliz Tüccar ve Bürokrati. North'un görüşleri 1691 yılında yayınlanan "Ticaretle ilgili konuşmalar". (Discourses Upon Trade) adlı eserinde yer almaktadır.

Düşünür narh ve faiz hadlerinin geçersiz sayılması gerektiğini ileri sürmüştür. Ona göre, fiyat oluşumu serbest olmalı, fiyatın belirlenmesi için müdahale yapılmamalıdır. O hem dış hem de iç ticaretin serbestçe yapılmasını önermiştir. Onun, uluslararası ticaretin serbestçe yapılması gerektiği yaklaşımı, o döneme göre oldukça ileri bir yaklaşımdır, Düşünür iktisadi bunalımları, dış ticarete konan engellere bağlar. Dış ticarete konan sınırlamalar, halkın üretim kapasitesini sınırlar,

North, sanayi ve tarımsal faaliyetler servetin kaynağını oluşturur, iç ve dış ticaretin sınırlandırılması ülkeleri yoksullaştırır, der. Düşünüre göre, eğer devlet ülkenin iç ve dış güvenliğini sağlar, adaleti yaygınlaştırır, denizciliği geliştirir, çalışan girişimcileri desteklerse, o zaman milletin serveti artar, altın ve gümüş miktarı fazlaşır, faiz düşer ve para darlığı son bulur.

Düşünür, ticarete bazı tüccarlara imtiyazlar verilmesini eleştirmiştir. Bu tür imtiyazların ülke zararına olduğunu savunmuştur.

İngiltere'de kredi işlerini düzenleyen bir bankanın kurulmasının yararlı olacağını ileri sürmüştür.

North'un ticaretle ilgili görüşleri, yaşadığı dönemde etkin olan diğer görüşlere göre oldukça tutarlıydı. O, iç ve dış ticaret ayrımı yapmadan, ticaretin serbest yapılmasını savunmuştur. Ticaretin hem taraflar, hem de toplum için yararlı olduğunu savunan düşünün, dünya ticaret hacminin sabit ol-

madığını ileri sürer. Ona göre bir ülkenin dış ticaretinin artması diğer ülkelerin dış ticaretinin azalmasına yol açar.

Düşünür, merkantilistlerin kıymetli madenlerle ilgili görüşlerinin tutarsızlığını ortaya koymuş ve mal üretim potansiyeli yüksek olan ülke ihracatını artırırsa, kıymetli maden rezervini de artırmış olur. Piyasada altın ve gümüş para arzının artmasıyla, halk bu metallere çeşitli eşya yaptırır, Para arzının azalmasıyla altın ve gümüşten yapılmış eşyanın paraya dönüştürülmesine neden olur.

Düşünür ticari faaliyetlerin serbestliğini savunduğu gibi, sınıai teşebbüslerin faaliyetlerini sınırlayan yasal düzenlemelere de karşı çıkar, Ona göre eğer insan basit ihtiyaçlarını karşılamakla yetinirse, o zaman dünya yoksullarının yaşadığı bir yer olur. İnsanın daha iyi yaşama arzusu, daha çok çalışmaya ve daha çok üretmeye yol açar.

Siyasi düşünce alanında geliştirdiği teorik yaklaşımlarıyla, Batılı anlamda demokrasinin kurumlaşmasına katkıda bulunan düşünür, iktisadi konularla da ilgilenmiş ve iktisadi sorunların çözümlenmesine yönelik görüşler ileri sürmüştür.

5- MERKANTİLİZME GETİRİLEN ELEŞTİRİLER

Ortaçağ, para ekonomisindeki gelişmeleri büyük ölçüde durdurmuştur. Romalılar devrinde son derece gelişmiş olan paralı mübadele zamanla yerini tekrar aynı mübadeleye terk etmiştir. Ticaretin hızla gelişmesi, yeni keşifler, bunların sonucu Avrupa'ya büyük miktarlarda değerli metallere getirilmesi ve bunlara bağlı olarak sanayiinin ve ihracatın gelişmesi, para ekonomisinin de yeniden canlanmasına yol açmıştır. Katkılarından biri, hiç şüphesiz paranın ekonomik değeri hakkındaki görüşüdür. Bu tedbirlerin uygulanması ile halkın büyük kısmının satın alma gücü artırılabilmiş ve genel bir ekonomik gelişme sağlanmıştır.

Öte yandan merkantilizm devrinde, bu gün de uygulanan, gümrük tarifeleri temelleri atılmıştır. Gümrük uygulamaları, ihracat yasaklamaları, ihracat primleri, devletin ekonomik teşekküller kurması, devlet tekelleri v.b. ekonomik tedbir ve kurumlar gene merkantilistlerin ekonomi politikasına değerli katkılarıdır. Ayrıca merkantilizm, iç gümrükleri kaldırarak, bir bütün olarak düşünülen modern milli ekonomi kavramının gelişmesine yardımcı olmuştur. Ticari kapitalizmin doğuşunu sağlamış olan merkantilizmi ekonomi politikası, fiilen geçerli olduğu üç yüzyıla yakın sürenin dışında da etkisini sürdürmüştür. Denebilir ki ekonomi politikası belli ölçülerde merkantil düşüncenin etkisi altındadır.

Özellikle merkantilizmin ilk devirlerinde paraya verilen değer, gereğinden çok fazla olmuştur. Gerçi bu fikir kişiler için doğrudur. Kişi ne kadar çok paraya sahipse o kadar zengindir. Ancak

ekonomi için bu düşünce geçerli değildir. Ekonomik yönden önemli olan paranın kullanım değeri değil, mübadele değeridir. Metal veya kağıt paranın kullanım değeri hemen hemen yok gibidir. Bunlar doğrudan doğruya bir ihtiyacı karşılayamazlar, ancak para karşılığı ekonomide alınabilecek yeterli miktarda mal ve hizmet varsa o zaman para ekonomik bir değer taşır. Eğer ekonomide para miktarı artar, buna karşılık satın alınabilecek mal ve hizmet miktarında değişiklik olmazsa, bu durumda fiyatlar belli koşulların varlığı halinde yükselecek ve paranın satın alma değeri düşebilecektir.

Merkantilizm bu konuda yanılmıştır. Değerli metallerin ülkeye girmesini teşvik etmiş ve bunların ekonomi içinde kalmasını sağlayacak tedbirler almıştır. Bu nedenle para değerinin otomatik olarak dengelenmesini de önlemiştir. Çünkü serbest ticarete, bir ülkede hatlar arttığı (yani para miktarı çoğaldığı) zaman, ucuz olan ülkelere mal ithal edilecek bu şekilde para miktarı azalacak ve tedavüldeki para miktarı ile mal miktarı arasındaki oran korunacaktır. Bu da paranın değerinin düşmesini önleyecektir.

Modern “Ödemeler Bilançosu” kapsamından uzak olmakla beraber merkantilistlerin ekonomiye getirdikleri bir kavramdır. Ancak merkantilizm ticaret bilançosuna gereğinden çok önem vermiştir. Merkantilistlere göre ihracatın ithalattan fazla olması ekonominin gelişmesi için yeterli ve zorunludur. Dolayısıyla ticaret bilançosu daima aktif olmalıdır.

Gerçekte ekonomiler arası ilişkilerde önemli olan “ticaret bilançosu” değil “ödemeler bilançosudur”. Ticaret bilançosu, ödemeler bilançosunun bir parçasıdır. Ödemeler bilançosu; ticaret bilançosu, görünmeyen kalemler ve sermaye hareketlerinden meydana gelir.

Ancak ödemeler bilançosu aktif olduğu zaman, ekonomiye giren para miktarı çıkandan çok olacaktır. Ödemeler bilançosu ticaret bilançosu açık verse dahi aktif olabilir. Kaldı ki, ödemeler bilançosunun sürekli aktif olması iyi değildir. Konjonktürel açıdan önemli olan, ödemeler bilançosunun dengede olmasıdır.

KAYNAKÇA

1. NEUMARK, F. **İktisadi Düşünce Tarihi**, Cilt: 1, Çev. Ahmet Ali ÖZEKEN, İstanbul, Üniversitesi Yayınlarından No: 201, İktisat Fakültesi No: 19, İstanbul, 1943
2. K.HITI, Philip. **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, Çev. Salih TUĞ, Boğaziçi Yayınları
3. KOLOĞLU, Mahmut. **Ekonomi Doktrinler Tarihi**, Doğu Matbaası, Ankara, 1960
4. KOYUCUKLU, Nazif. **İktisadi Olaylar Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 2902, Siyasal Bilimler Fakültesi Yayını, No: 3, İstanbul, 1982
5. HAMİTOĞULLARI, Beşir. **Çağdaş İktisadi Sistemler, Structürel ve Doktrinal Bir Yaklaşım**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 380 Ankara 1975
6. Robert B. EKELUND. JR, Robert F. HEBERT, A History of Economic Theory and Method, a.g.e., S. 33., aktaran: ERSOY. Arif. **İktisadi Düşünceler Tarihi**, Neşriyat ve Matbaacılık, İzmir, 1986
7. KUMBARACIBAŞI, Onur. **Ekonomik Doktrinler ve Ekonomik Düşüncenin Evrimi**, Kalite Yayınevi, Ankara, 1976
8. ULUTAN, Burhan. **İktisadi Doktrinler Tarihi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1978
9. SAVAŞ, V. F. **İktisatın Tarihi**, Siyasal Kitapevi, Ankara, 3. Baskı, 1999
10. SAVAŞ, V. F. **İktisadın Tarihi**, Liberal Düşünce Topluluğu, Avcıol Matbaacılık, İstanbul, 1997.